

УДК 373.2(075)

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2022.84.39>**Т. О. Пономаренко**доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри дошкільної освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка**М. В. Оксімець**магістрантка за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта»
Київського університету імені Бориса Грінченка

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ДО ФОРМУВАННЯ ОСНОВ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ

Стаття присвячена актуальній проблемі підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти до формування основ дослідницької компетентності в дітей раннього віку. Окреслюється актуальність проблеми дослідження. Визначаються її теоретичні засади. Доводиться наявність наукового підґрунтя щодо можливості її вирішення. Висвітлюються не досліджені раніше аспекти проблеми. Констатується недостатність досліджень в галузі виховання й розвитку дітей раннього віку, зокрема відсутність наукових робіт, присвячених вивченню проблеми формування основ дослідницької компетентності в дітей третього року життя та недостатня ефективність вирішення досліджуваної проблеми в педагогічній практиці закладів дошкільної освіти. При цьому в багатьох вихователів спостерігається дефіцит професійного досвіду щодо формування основ дослідницької компетентності в малюків. Розкривається сутність основних понять дослідження. Готовність майбутніх фахівців дошкільної освіти до формування основ дослідницької компетентності в дітей раннього віку визначається як цілісна, інтегративна, складна за змістом якість особистості, що являє собою сукупність компонентів: ціннісно-мотиваційного; когнітивного; діяльнісного; особистісного; емоційного. На підґрунті Державного стандарту дошкільної освіти (2021 р.) та освітньої програми «Дитина» (2020 р.) визначається зміст дослідницької компетентності дітей третього року життя як цілісної, інтегративної, складної за змістом якості особистості, що розглядається як сукупність компонентів: емоційного, когнітивного, поведінкового. На засадах аналізу результатів анкетування, як методу наукового педагогічного дослідження, констатується – всі майбутні фахівці дошкільної освіти, які відповідали на питання анкети, вважають, що їм притаманна така професійна якість як готовність до формування основ дослідницької компетентності в дітей раннього віку. При цьому переважна більшість магістрантів: не виявила наукового, повного, не фрагментарного розуміння сутності понять «готовність до формування основ дослідницької компетентності в дітей раннього віку» та «основи дослідницької компетентності дітей третього року життя»; вважають рівень розвитку власної готовності до формування основ дослідницької компетентності не зовсім достатнім або недостатнім; визначають освітній процес з метою розвитку досліджуваної якості в умовах закладу вищої освіти недостатньо ефективним чи неефективним; пропонують певні способи його вдосконалення.

Ключові слова: підготовка, готовність, дослідницька компетентність, майбутні фахівці дошкільної освіти, діти третього року життя, ціннісно-мотиваційний компонент, когнітивний компонент, діяльнісний компонент, особистісний компонент, емоційний компонент.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Оновлення змісту дошкільної освіти в XXI столітті актуалізує проблему динамічного, результативного перетворення велетенського масиву когнітивного й діяльнісного досвіду, накопиченого людством у процесі свого суспільно-історичного розвитку, на індивідуальний досвід кожної особистості. Розв'язання важливого завдання, визначеного в новій редакції Державного стандарту дошкільної освіти України (2021 р.) [1], – розвиток цілісної, гармонійно розвиненої, життєво компетентної особистості – зумовлює необхідність формування в дітей

раннього й дошкільного віку основ дослідницької компетентності, активно-пізнавального ставлення до довкілля, вміння орієнтуватися в розмаїтті предметів, явищ, процесів, здатності довільно регулювати власну пізнавальну діяльність.

Професійна освіта в умовах закладів вищої освіти спрямовується на формування в майбутніх фахівців дошкільної галузі готовності до професійної діяльності, зокрема готовності до формування основ дослідницької компетентності в дітей раннього віку. Разом з тим результати спостережень педагогічної практики в закладах дошкільної

освіти нерідко свідчать про недостатній рівень розвитку досліджуваної готовності вихователів. Тож необхідність вивчення особливостей розвитку й подальшого становлення, вдосконалення вищезначеної готовності в умовах університетської педагогічної освіти зумовило тему нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Результати аналізу теоретичних основ дослідження засвідчують глибокий науковий інтерес до проблеми формування професійної готовності фахівців у сфері освіти дітей раннього й дошкільного віку (Л. Артемова, Г. Беленька [2], О. Богінч [3], А. Богуш, Н. Гавриш, І. Дичківська [6], Л. Козак [7], Н. Лисенко, Т. Поніманська, Т. Пономаренко, Т. Танько та ін.). Особливості виховання й розвитку дітей раннього віку розкриваються в наукових роботах Н. Аксаріної, Л. Виготського, Н. Гавриш Д. Ельконіна, Т. Піроженко, О. Рейпольської. М. Щелованова.

В ряді наукових робіт представлено результати досліджень певних проблем освіти дітей раннього віку в різних типах закладів дошкільної освіти (І. Гречишкіна, І. Макаренко, В. Паніна, О. Саприкіна, Н. Шкляр). Дослідниками розкриваються особливості: становлення психічних процесів у дітей раннього віку (Г. Смольникова); виховання й розвитку дітей третього року життя (Л. Кузьмук); особистісного розвитку дітей раннього віку (О. Кононко); комплексного підходу до їх освіти (О. Бурковська); моделювання, організації освітньої діяльності, розробки й використання освітнього розвивального середовища в групах дітей раннього віку (С. Васильєва, Н. Гавриш, В. Рагозіна, Т. Пономаренко) [4]; створення й впровадження педагогічного супроводу життєдіяльності дітей раннього віку (О. Безсонова, Н. Гавриш, Т. Гурковська, В. Рагозіна, Н. Шкляр).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз теоретичного й методичного підґрунтя досліджуваної проблеми дозволяє констатувати наявність наукових засад щодо можливості вирішення досліджуваної проблеми. Разом з тим результати означеного аналізу вказують на недостатність досліджень саме в галузі виховання й розвитку дітей раннього віку, зокрема відсутність наукових робіт, присвячених безпосередньо вивченню проблеми розробки й застосування педагогічного супроводу формування основ дослідницької компетентності в дітей третього року життя.

При цьому на засадах аналізу сучасного стану освітньої практики вітчизняної дошкільної освіти в багатьох вихователів спостерігається дефіцит професійного досвіду щодо розробки й застосування психолого-педагогічного супроводу формування основ дослідницької компетентності в дітей раннього віку, зокрема дітей третього року життя.

Аналіз результатів освітньої практики закладів вищої педагогічної освіти свідчить про неузгодженість між підготовкою педагогів у галузі дошкільної освіти та вирішенням певних завдань у практиці освіти дітей раннього віку, зокрема формуванням основ їх дослідницької компетентності. Тож проблема становлення готовності майбутніх фахівців дошкільної освіти до формування основ дослідницької компетентності дітей раннього віку є актуальною, достатньо гострою й недостатньо дослідженою.

Метою статті є визначення актуальності досліджуваної проблеми, її теоретичних засад, не вирішених раніше аспектів, уточнення сутності її основних понять; дослідження особливостей усвідомлення майбутніми вихователями сутності основних понять досліджуваної проблеми, наявності в них готовності до формування дослідницької компетентності малюків та рівень її розвитку; оцінювання магістрантами ефективності освітнього процесу університетського навчання з приводу формування досліджуваної готовності та пропозиції стосовно його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Результатом фахової підготовки вихователів закладів дошкільної освіти є їх готовність до професійної діяльності. Психолого-педагогічна готовність являє собою комплекс цінностей, мотивів, знань, умінь, навичок, особистісних якостей, певного досвіду, необхідних для ефективного виконання посадових обов'язків.

На засадах вищезначеного сутність базового поняття нашого дослідження «готовність майбутніх фахівців дошкільної освіти до формування основ дослідницької компетентності в дітей раннього віку» ми визначаємо як цілісну, інтегративну, складну за змістом якість особистості, що представляє собою сукупність компонентів: ціннісно-мотиваційного (цінності та мотиви, які зумовлюють ефективність формування досліджуваної компетентності малюків); когнітивного (знання, що зумовлюють результативність формування дослідницької компетентності в дітей раннього віку); діяльнісного (уміння, навички, які забезпечують успішність формування вищезначеної компетентності); особистісного (особистісно-професійні якості педагога в галузі дошкільної освіти, що зумовлюють позитивні, комфортні, конструктивні, гуманні, демократичні, суб'єкт-суб'єктні стосунки всіх учасників освітньої взаємодії (дітей, їх батьків, членів колективу закладу дошкільної освіти) в процесі формування основ дослідницької компетентності дітей; емоційного – система соціально-професійних емоцій, почуттів щодо процесу й результату формування дослідницької компетентності.

Сутність дослідницької компетентності, як складової сукупності сенсорно-пізнавальної, логіко-математичної, дослідницької компетентностей (за Державним стандартом дошкільної освіти [1]),

визначається як здатність дитини використовувати власну сенсорну систему в процесі дослідницької діяльності. Результатом становлення дослідницької компетентності є наявність пізнавальної мотивації, базису дослідницьких знань, набутих дитиною умінь і навичок (аналізу, порівняння, узагальнення, здійснення самоконтролю тощо), пізнавальний досвід, що накопичується й використовується в різних видах життєдіяльності дітей раннього й дошкільного віку.

В Державному стандарті дошкільної освіти [1] висвітлюється зміст досліджуваної компетентності як сукупності її складових: емоційно-ціннісного ставлення (інтерес до цікавих завдань, пов'язаних із інтелектуальним напруженням; вмотивованість на дослідження об'єктів і явищ, пізнання нового; стійкий інтерес до дослідницького пошуку як у спеціально створених проблемних ситуаціях, так і в самостійній діяльності; внутрішня пізнавальна потреба у виконанні дослідницьких завдань, інтерес до самостійного розв'язання цих завдань; задоволення від інтелектуальних труднощів, докладавання вольових зусиль для їх подолання); знань (способи діяльності, які дають змогу розв'язувати пізнавальні суперечності; елементарні правила безпеки під час дослідницької діяльності); умінь, навичок (спрямування сенсорних процесів (відчуття, сприйняття, уваги тощо) на пізнання об'єктів довкілля; дослідження предметів та об'єктів довкілля за допомогою власної сенсорної системи, виявлення в них спільного й відмінного; використання різних способів обстеження, раціональних прийомів порівняння, набутих у процесі взаємодії з дорослими й однолітками; здійснення висновків та узагальнень, самостійне виправлення помилок, оцінювання результатів власної роботи, наполегливе досягнення кінцевої мети в розв'язанні пошуково-дослідницьких завдань тощо).

Сутність дослідницької компетентності дітей третього року життя нами було визначено на засадах вищеозначеного документу та програми виховання й навчання дітей від 2 до 7 років «Дитина» [5] – освітні напрями «Екопростір розвитку дитини»; «Предметний світ: що навколо мене»; «Природний світ: дитина у світі природи»; «Дитина у світі мистецтва» (перша молодша група «Крихітка»; третій рік життя).

Тож дослідницька компетентність дітей третього року життя – це цілісна, інтегративна, складна за змістом якість особистості, що розглядається як сукупність компонентів: емоційного – інтерес до предметного й природного довкілля; бажання пізнавати предмети, маніпулювати ними, використовувати у власній діяльності; яскраві емоційні прояви (здивування, захоплення, радість тощо) за допомогою вербальних засобів, міміки, пантоміміки жестів на красу предметного й природного довкілля; інтерес до різних зобра-

жувальних засобів, дослідження їх властивостей; бажання створювати художні образи різними засобами; когнітивного – елементарні знання про: способи перцептивного обстеження предметів, маніпулювання з ними, використання у власній діяльності; про предмети довкілля, їх функціональне призначення, використання відповідно до призначення; об'єкти та явища природи (їх назви, найбільш характерні особливості, правила взаємодії тощо); використання різних технік малювання, добір основних та похідних кольорів роботи з пластичними матеріалами; малювання на різних поверхнях; безпеку використання предметів (не можна пустувати з електроприладами, брати до рота дрібні предмети, їх частинки тощо); діяльнісного – цілісне сприйняття предметного й природного довкілля; перцептивне обстеження предметів, маніпулювання з ними, використання у власній діяльності; знаходження в предметному й природному довкіллі знайомого й незнайомого; об'єднання предметів за певними ознаками, знаходження в них схожого й відмінного; використання різних технік малювання, добору основних та похідних кольорів; робота з пластичними матеріалами; малювання на різних поверхнях тощо.

З метою дослідження ряду питань (яким чином магістрантами усвідомлюється сутність понять «готовність майбутніх фахівців дошкільної освіти до формування основ дослідницької компетентності в дітей раннього віку» та «основи дослідницької компетентності дітей третього року життя»; чи притаманна майбутнім вихователям досліджувана професійна якість; який рівень її розвитку мають майбутні вихователі (при умові наявності означеної готовності); наскільки ефективним є освітній процес з формування досліджуваної готовності в умовах закладу вищої освіти; які пропозиції можуть запропонувати магістранти стосовно оптимізації освітнього процесу з метою формування досліджуваної готовності) було використано анкетування як один із методів наукового дослідження, що охоплювало групу студентів-магістрантів спеціальності 012 «Дошкільна освіта» (денна й заочна форми навчання; всього – 42 особи).

Зміст запитань анкети для студентів-магістрантів був таким: 1) «У чому, на Ваш погляд, полягає зміст поняття «готовність майбутніх фахівців дошкільної освіти до формування основ дослідницької компетентності в дітей раннього віку?»»; 2) «У чому полягає сутність поняття «основи дослідницької компетентності дітей третього року життя?»»; 3) «Чи притаманна Вам така професійна якість як «готовність до формування основ дослідницької компетентності в дітей раннього віку?»»; 4) «Який рівень розвитку готовності до формування основ дослідницької компетентності в дітей раннього віку Вам притаманний: достатній, не зовсім достатній, недостатній? (необхідне

підкреслити)»; 5) «Наскільки ефективним Ви вважаєте освітній процес зі становлення готовності майбутніх фахівців дошкільної освіти до формування основ дослідницької компетентності в дітей раннього віку в закладі вищої освіти: ефективним, недостатньо ефективним, неефективним? (необхідне підкреслити?)»; 6) «Які Ваші пропозиції щодо вдосконалення освітнього процесу з метою формування готовності майбутніх фахівців дошкільної освіти до формування основ дослідницької компетентності в дітей раннього віку в умовах закладу вищої освіти?».

Відповіді магістрантів на перше питання анкети було узагальнено в три групи: відповідні науковому визначенню змісту досліджуваного поняття; не зовсім відповідні науковому визначенню змісту поняття; не відповідні науковому визначенню змісту поняття.

До відповідних науковому визначенню змісту досліджуваного поняття було віднесено відповіді, в яких називаються його основні якісні характеристики: «якість особистості», «ціннісно-мотиваційний компонент», «когнітивний компонент», «діяльнісний компонент», «особистісний компонент», «емоційний компонент».

До не зовсім відповідних науковому визначенню змісту досліджуваного поняття віднесено відповіді, в яких є визначення його основних характеристик – «якість особистості», «когнітивний компонент», «діяльнісний компонент».

До не відповідних науковому визначенню змісту досліджуваного поняття зараховано відповіді, в яких не визначається жодна з його основних якісних характеристик, а також тавтологічні відповіді з повторенням близьких за змістом слів (наприклад, готовність до формування основ дослідницької компетентності – це бути готовими до формування такої компетентності тощо).

Результати аналізу відповідей студентів на перше питання анкети були такими: виявлено 5 відповідей, відповідних науковому визначенню змісту досліджуваного поняття. Не зовсім відповідали науковому визначенню змісту поняття 13 відповідей. У 24 відповідях визначення змісту поняття не відповідало його науковому формулюванню.

Відповіді студентів на друге питання анкети також було узагальнено в три групи: відповідають науковому визначенню змісту досліджуваного поняття; не зовсім відповідають науковому визначенню поняття; не відповідають науковому визначенню змісту поняття.

До відповідних науковому визначенню змісту досліджуваного поняття було віднесено відповіді, в яких називаються його основні якісні характеристики: «якість особистості», «емоційний компонент (складова)», «когнітивний компонент», «діяльнісний компонент».

До не зовсім відповідних науковому визначенню змісту поняття віднесено відповіді, в яких називається така його характеристика як «якість особистості» та хоча б один із основних компонентів досліджуваної компетентності «когнітивний» або «діяльнісний».

До не відповідних науковому визначенню змісту досліджуваної компетентності зараховано відповіді, в яких визначається один з її компонентів або не визначається жодний, а також тавтологічні відповіді з повторенням близьких за змістом слів (наприклад, основи дослідницької компетентності – це бути готовими здійснювати дослідницьку діяльність тощо).

Кількісна характеристика відповідей магістрантів на друге питання анкети виявилася такою: 3 відповіді були адекватними науковому визначенню змісту досліджуваної компетентності. Не зовсім відповідали науковому визначенню змісту компетентності 15 відповідей. У 24 відповідях визначення змісту компетентності не відповідало його науковому формулюванню.

На третє питання анкети «Чи притаманна Вам така професійна якість як «готовність до формування основ дослідницької компетентності в дітей раннього віку?» всі магістранти відповіли ствердно: «Так, притаманна».

Кількісне співвідношення відповідей студентів на четверте питання анкети «Який рівень розвитку готовності до формування основ дослідницької компетентності в дітей раннього віку Вам притаманний: достатній, не зовсім достатній, недостатній? (необхідне підкреслити)» виявилось таким: власний рівень розвитку досліджуваної якості визначили як достатній 7 студентів; не зовсім достатній – 18 магістрантів; недостатній – 17 студентів.

На основі аналізу відповідей студентів-магістрантів на п'яте питання анкети «Наскільки ефективним Ви вважаєте освітній процес зі становлення готовності майбутніх фахівців дошкільної освіти до формування основ дослідницької компетентності в дітей раннього віку в закладі вищої освіти: ефективним, недостатньо ефективним, неефективним? (необхідне підкреслити)» було виявлено таке кількісне співвідношення відповідей: освітній процес у закладі вищої освіти визначають як ефективний 13 магістрантів; недостатньо ефективний – 20 студентів; неефективний – 9 магістрантів.

На шосте питання анкети не відповіли четверо магістрантів. Іншими було визначено такі пропозиції щодо необхідності вдосконалення освітнього процесу в умовах університетського навчання: поглибити практичну професійну підготовку; більш ефективно використовувати інтерактивні форми й методи навчання, інноваційні педагогічні технології, зарубіжний освітній досвід; активізувати самостійну роботу студентів тощо.

Таким чином, усі майбутні фахівці дошкільної освіти, які відповідали на питання анкети, вважають, що їм притаманна така професійна якість як готовність до формування основ дослідницької компетентності в дітей раннього віку. При цьому переважна більшість магістрантів: не виявила наукового, повного, не фрагментарного розуміння сутності понять «готовність до формування основ дослідницької компетентності в дітей раннього віку» та «основи дослідницької компетентності дітей третього року життя»; вважають рівень розвитку власної готовності до формування основ дослідницької компетентності не зовсім достатнім або недостатнім; визначають освітній процес з метою розвитку досліджуваної якості в умовах закладу вищої освіти недостатньо ефективним чи неефективним; пропонують певні способи його вдосконалення.

Висновки. Окреслено актуальність досліджуваної проблеми; визначено її теоретичні засади; уточнено сутність її основних понять; розкрито не вирішені раніше аспекти проблеми дослідження; вивчено особливості усвідомлення студентами сутності понять «готовність майбутніх фахівців дошкільної освіти до формування основ дослідницької компетентності в дітей раннього віку» та «основи дослідницької компетентності дітей третього року життя»; досліджено думки майбутніх вихователів про наявність у них досліджуваної професійної якості; про рівень розвитку власної готовності до формування дослідницької компетентності в дітей раннього віку; про ефективність освітнього процесу щодо становлення готовності до формування дослідницької компетентності в умовах закладу вищої освіти; вивчено пропозиції магістрантів стосовно оптимізації освітнього процесу з метою формування досліджуваної готовності. Подальших наукових розвідок потребує

вивчення особливостей формування досліджуваної готовності в майбутніх фахівців дошкільної освіти в умовах університетського навчання.

Список використаної літератури:

1. Базовий компонент дошкільної освіти. (Державний стандарт дошкільної освіти). Нова редакція. 2021. URL: <https://ezavdnz.mcfrr.ua/book?bid=37876> (дата звернення: 18.09.2022).
2. Беленька Г. В. Вихователь дітей дошкільного віку: становлення фахівця в умовах навчання: монографія. К.: Світич, 2006. 304 с.
3. Богінч О. Л. Самостійна робота студентів як професійно-формуєча складова процесу навчання у вищій школі. Наука і сучасність: зб. наук.пр. Т. 42. К.: НПУ, 2004. С. 12–21.
4. Виховання дітей раннього віку в закладах дошкільної освіти різних типів: колективна монографія / за наук. ред. Н. В. Гавриш / С. А. Васильєва, Н. В. Гавриш, В. В. Рагозіна, Т. О. Пономаренко та ін. Київ: ІПВ НАПН України, 2021. 145 с.
5. Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проєкту В. О. Огнев'юк; авт. кол.: Г. В. Беленька, О. Л. Богінч, В. М. Вертугіна [та ін.]; наук. ред. Г. В. Беленька; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. 440 с.
6. Дичківська І. М. Теоретико-методологічні засади підготовки майбутніх вихователів до інноваційної педагогічної діяльності: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Харків, 2018. 483 с.
7. Козак Л. В. Теоретико-методологічні засади підготовки майбутніх викладачів дошкільної педагогіки і психології до інноваційної професійної діяльності: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Київ, 2015. 418 с.

Ponomarenko T., Oksimets M. Training of future specialists in preschool education to form the foundations of research competence in young children

The article is devoted to the actual problem of training future preschool education specialists to form the foundations of research competence in young children. The relevance of the research problem is outlined. Its theoretical foundations are defined. It is proven that there is a scientific basis for the possibility of its solution. The previously unexplored aspects of the problem are highlighted. The insufficiency of research in the field of education and development of young children is noted, in particular, the lack of scientific works devoted to the study of the problem of the formation of the foundations of research competence in children of the third year of life and the insufficient effectiveness of solving the investigated problem in the pedagogical practice of preschool education institutions. At the same time, many educators have a lack of professional experience in forming the foundations of research competence in children. The essence of the main concepts of the study is clarified. The readiness of future preschool education specialists to form the foundations of research competence in young children is defined as a holistic, integrative, complex in content personality quality, which is a set of components: value-motivational; cognitive; activity; personal; emotional. On the basis of the State Standard of Preschool Education (2021) and the educational program «Child» (2020), the content of the research competence of children in the third year of life is determined as a holistic, integrative, complex personality quality, which is considered as a set of components: emotional, cognitive, behavioral. Based on the analysis of the results of the questionnaire as a method of scientific pedagogical research, it is stated that all future specialists of preschool education who answered the questions of the questionnaire believe that they possess such a professional quality as the readiness to form the foundations of research competence in young children. At the same time, the vast majority of master's students: did not reveal a scientific, complete,

---

non-fragmentary understanding of the essence of the concepts «readiness to form the foundations of research competence in young children» and «the foundations of research competence of children in the third year of life»; consider the level of development of their own readiness to form the foundations of research competence not quite sufficient or insufficient; determine the educational process for the purpose of developing the researched quality in the conditions of the institution of higher education as insufficiently effective or ineffective; offer certain ways to improve it.

Key words: *preparation, readiness, research competence, future specialists of preschool education, children of the third year of life, value-motivational component, cognitive component, activity component, personal component, emotional component.*